

موضوع: تطور حیات فرهنگی و اجتماعی زنان در دوره قاجار

مدرس: دکتر محمد حسن رجبی دوانی

در کتاب «فرهنگنامه زنان ایرانی پارسی‌گوی» به بیش از ۲۰۰ زن صاحب‌اثر دوره قاجار در زمینه‌ی فقه، حدیث، کلام، عرفان، شعر و ادب فارسی، هنرهای خوشنویسی، نقاشی و هنرهای دستی، نوازندگی و... اشاره شده است.

در بررسی این مسأله به سه عامل باید توجه کرد:

اولین عامل، «امنیت اجتماعی» در دوره‌های تاریخی است. به‌طور کلی در تاریخ ایران بعد از اسلام هرگاه امنیت اجتماعی به دلایلی از جمله جنگ‌های درون مرزی یا برون مرزی از بین می‌رفت، بیش از همه، بانوان در معرض تهدید قرار می‌گرفتند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در چنین دوره‌هایی کمتر نشانی از حیات اجتماعی و فرهنگی بانوان دیده می‌شود و بالعکس هر زمان که امنیت و آرامش برقرار می‌شد، شاهد فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی بانوان بوده‌ایم.

بعد از استقرار قاجار تا مشروطه به دلیل آرامش و امنیتی که در کشور پدید آمد، شاهد تحولی در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی برای زنان هستیم.

عامل دوم، عدم اهتمام ادیبان، مورخان و دانشمندان؛ اعم از زن و مرد در نگارش شرح حال‌های خودشان بوده است چرا که احساس می‌کردند اگر شرح حال خود را بنویسند از ثواب اخروی آن‌ها کم می‌شود.

همین عامل باعث شده که بسیاری از اطلاعات تاریخی و زندگی‌نامه‌ها از بین رفته و آثار محدودی از این دوره در دست باشد. همچنین باعث شده در عرصه‌ی کتابشناسی نیز با کتاب‌های مجهول المؤلف مواجه باشیم.

عامل سوم سیاه‌نمایی مورخان دولتی و درباری دوره پهلوی از وضعیت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی دوره‌ی قاجار است.

در کتاب «فرهنگنامه زنان ایرانی پارسی‌گوی از آغاز تا مشروطه» بیش از ۲۰۰ مورد از زنانی که نامشان آمده، متعلق به دوره قاجار است که آثار آن‌ها در حوزه‌های مختلفی از جمله: فقه، حدیث، کلام، عرفان، شعر و ادب فارسی، هنرهای خوشنویسی، نقاشی و هنرهای دستی، نوازندگی و امور خیریه بوده است.

آموزش و تعلیم و تربیت در این دوره بر حسب طبقه‌ی اجتماعی متفاوت بوده است. بانوان خاندان شاهی، حکام و وزرا از طریق معلم سرخانه، بانوان خاندان‌های علمی از طریق محارم خود که عالم و دانشمند بوده‌اند، و بانوان سایر گروه‌های اجتماعی مانند تجار، پیشه‌وران و اصناف در مکتب‌خانه‌ها تعلیم می‌دیدند. در این دوره حتی زنانی که سواد نداشتند از طریق حضور در مراسم‌های مذهبی، مساجد و تکایا از حوادث تاریخی، قصص گذشته و اشعار آگاهی پیدا می‌کردند.

فعالیت‌های اجتماعی زنان در این دوره نیز متنوع و شامل نفوذ در امور دولتی و امور خانه، رفت‌وآمد با دوستان خود و حضور در بازار، سفرهای حج، عتبات، مشهد و سایر شهرها بوده است.